

शाल्मलि वृक्ष^१

लेटिन नाम:

Ceiba pentandra (L.) Gaertner

[syn. *Bombax pentandrum* L.]

वर्ग:

Bombacacea (silk-cotton family)

बीजां नामोः

Giant kapok; silk-cotton tree; God tree

सात वृक्षो, विवाता उजासनी विरुद्ध

જ્યારે અમારા પૂર્વજો અહીં આવ્યા
 (માલિકોના દુર્વ્યવહારથી ત્રસ્ત
 એમના મુલકથી નાસી છૂટીને)
 ત્યારે એ ચઢી ગયા આ મહાન વૃક્ષ પર,
 ડોડો ફાટ્યો ને ફૂંક મારી વેર્યા એમણે હલકાં બીજ હવામાં
 એમની હિજરતના માર્ગની ઝેંઘાણી મેળવવા.

કેટલાંક બીજ ઊડ્યાં કીટકભક્ષી પક્ષીઓને મારગે
 ને કેટલાંકે પકડ્યા એ નાનકડાં પક્ષીઓના મારગ,
 જે ઊડતાં ટોળીમાં ને ચણતાં અનાજના કણ
 ને કેટલાંકે લીધો સડેલું માંસ ભક્ષણ કરનારાં ને
 એટલી ઊંચાઈએથી કેવળ મૃત્યુને જોનારાં
 ગીધડાં અને શકરા બાજનો મારગ
 ને બાકીનાંઓએ લીધો સહુથી ઉન્નત,
 ગરૂડ અને મહાગૃધ્રનો^૩ મારગ,
 જેને આંબી શકે તો આંબી શકે
 કેવળ પતંગિયાં અને મહાન બુદ્ધિમંતોના વિચારો.

આ વૃક્ષ છે અંતર્વિરોધોનું.
 લાન્ડા! જેને કહે છે ‘વહોન્ચે’,
 મતલબ “દૈત્યો સામે બાથ ભીડતું
 દઢ ઊભેલું ગુણનિધાન વૃક્ષ” તે આ.
 આ એ જ વિરાટ વૃક્ષ,
 જેને ગોમારાએ^૨ જોયેલું ને
 જેને પંદર પંદર જણ હાથમાં હાથ ઝાલીને
 ફરતે કુંડાળું કરે તોય બાથમાં ન આવે.
 આ જ એ દ્રેવેડસનું વૃક્ષ,
 જેને ઓવિએડોએ ટોલેડોના^૪

સેન રોમન દેવળના શૃંગથીય ઊંચું કહેલું
ને એ પણ આ જ વૃક્ષ
જેને આ ભોમકામાં ગામેગામ
પાદરે દીઠાનો દાવો કરેલો
નુનેઝ દ લા વેગાએ⁴.

એની હેઠળ ચોતરા, લોકોને હળવામળવા
ને લોક અંગારા મૂકે છે આ વૃક્ષો કને,
એક પ્રકારનો અગરુધૂપ
કેમ કે એમની માન્યતા છે કે
એમના વડવાઓ પ્રગટેલા શાલ્મલિનાં મૂળિયાંમાંથી.

મને યાદ છે, એનો પ્રાચીન પડછાયો
ભમ્યા કરતો હતો એ ખંડિયેર નગરમાં⁵.

કેન્ડેલેરિયા શેરીમાં, જ્યાં મારું ઘર હતું ત્યાં
(મતલબ કે જૂનું ઘર, જ્યાં મારો જન્મ થયેલો),
હવે કશું જ બચ્યું નથી, પથ્થરોનો ઢગલો સુધ્ધાં.
ને ચંદ્ર,

સફેદ મસમોટો કાગડો⁴

‘હવે ક્યારેય નહીં!’ એવું બોલ્યા કરતો.

મેં સંભાર્યો છે એના પડછાયાને,

અહીં, જ્યાં પૂરતો પ્રેમ પણ બચ્યો નથી

આ પથ્થરોનો ઉઠાવવા માટે.

ઓ મારા લોક, ભાગી છૂટો એમનાથી!

નવી છાપરીથી ઢંકાયેલા હજો તમારા દેશવટા

ને મોભની વિસ્તરતી રહેજો શાખાઓપ્રશાખાઓ.

ચુમાયેલના દૈવી ગ્રંથમાં⁶ ભાખેલું છે તે આ:

‘ચાક્સ-ઈમિક્સે, લીલું શાલ્મલિવૃક્ષ ઊગી નીકળશે

આ ભોમકાની મધ્યમાં

સર્વનાશની નિશાની રૂપે^{૬(અ)} અને
યાદ દેવડાવ્યા કરશે સર્વનાશની'

આ વૃક્ષ વિશ્વના કેન્દ્રમાં જન્મ્યું હતું.^{૬(બ)}
તમારા હૃદયને જેની ઉત્કટ ઝંખના હશે,
તમે એ જ જોશો,
એની ઊંચામાં ઊંચી ડાળીએથી.

આ એ વૃક્ષ છે
જેણે તમારા શૈશવને હેતપૂર્વક ઝૂલાવ્યું છે
પોતાની ગોદમાં.
એના ડોડાનાં હળવા રેશમી રૂથી
તમારા લોકોએ ભર્યાં છે ઓશિકાં,
જેની પર એ સૌ વિશ્રામ કરે છે ને ઘડે છે એમનાં સ્વપ્નો.

આ વૃક્ષ પર ચઢવાથી સર્પ બની જાય છે પંખી^૭
ને શબ્દ, ગીત.

આ શાલ્મલિ મૈયા છે
જેના પુષ્ટ થડમાં તમારા લોકોએ પૂજ્યાં
જન્મ અને ફળદ્રુપતા.
કોતરવામાં સહેલા, એના સફેદ કાષ્ઠના
એક અખંડ ટૂકડામાંથી
એમણે ઘડી લીધું એક નાવડું
એ જ એમનું પારણું, યાત્રાના આરંભે
ને એ જ એમની શબપેટી, જ્યારે એ નાંગરે બંદર પર.

આ વૃક્ષ પાસેથી
માણસજાતને શીખવા મળ્યાં છે
સ્થાપત્ય, કરુણા અને વિન્યાસ ને
વળી અનુગ્રહભરી બક્ષિસના પાઠ.

પાઠટીપ

- 1 લાન્ડા: ડિઓગો દ લાન્ડા (૧૫૨૪-૭૯) મેરિડા, (યુકાતન)ના બિશપ. લુપ્ત થઈ ચૂકેલી મય સંસ્કૃતિ અને જીવનને વર્ણવતા અદ્ભુત ગ્રંથ, 'રિલેસિયો દ લાસ કોસાસ દ યુકાતન' ના રચયિતા.
- 2 ગોમારા: ફ્રાન્સિસ્કો લોપેઝ દ ગોમારા, સ્પેનનો ૧૬મી સદીનો ઇતિહાસવેત્તા, હિસ્તોરિયા જનરલ દ લાસ ઈન્ડિયાસ(૧૫૫૨-૫૩) ગ્રંથનો લેખક.
- 3 ઓવિએડો: ગોન્ઝાલો ફર્નાન્ડિસ દ ઓવિએડો યે વાલ્દેસ (૧૪૭૮-૧૫૫૭), સ્પેનનો ઇતિહાસવેત્તા, જેણે અમેરિકાના નૈસર્ગિક ઇતિહાસ પરના આરંભિક ગ્રંથોમાંનો એક ગ્રંથ, 'લા હિસ્તોરિયા દ લાસ કોસાસ સુસેડિડાસ એન મી ટિએમ્પો એન અમેરિકા' લખ્યો હતો. એ ગ્રંથમાં એણે પોતે કરેલાં ઘણાં બધાં રેખાંકનો હતાં. પાછળથી સુધારાવધારા સાથે નવા નામે એ ગ્રંથ પુનઃપ્રકાશિત કરવામાં આવ્યો હતો.
- 4 નુનેઝ દ લા વેગા: ફ્રાન્સિસ્કો નુનેઝ દ લા વેગા ૧૬૮૨માં મેક્સિકોના સ્યુદાદ રિયલ દ ચિયાપાસ (હવે સેન ક્રિસ્ટોબલ દ લાસ કાસાસ) ના નિયુક્ત બિશપ હતા ને ૧૬૯૮માં અવસાન પામ્યા હતા.
- 5 ખંડિયેર નગર: ૧૯૭૨માં ભૂકંપને કારણે માનાગુઆ નગર નષ્ટ થયું હતું.*
- 6 ચુમાયેલનો દૈવી ગ્રંથ: ચુમાયેલ એ નગરનું નામ છે જ્યાં ચિલમ બલમ નામના ગ્રંથની રચના થઈ હતી. 'ચિલમ બલમ'નો અર્થ થાય છે સુભાષિતકારો/સત્યવક્તાઓ (soothsayers)નાં રહસ્યો. સત્તરમી-અઠારમી સદીના સ્પેનિશ અક્ષરોમાં લખાયેલી આ ગ્રંથાવલીમાં મય સંસ્કૃતિનાં રીતરિવાજો, પુરાકથાઓ, ભડલીવચનો, વૈદકવિદ્યા, તિથિપંચાગ અને ઐતિહાસિક વૃત્તાંતોનું નિરૂપણ કરવામાં આવેલું છે.